

OLUPINE RATNIH BRODOVA IZ DVA SVJETSKA RATA U PAŠKOM PODMORJU

Zvonimir Freivogel *

UDK: 902.034:629.59(497.5 Pag)(262)"19"
902.034:623.8(497.5 Pag)(262)"19"

Pregledni rad

Primljeno: 28.VIII.2008.

Prihvaćeno: 29.I.2009.

Sažetak

Na Jadranu su se tijekom dva svjetska rata odigrali brojni sukobi, te se stoga, posebice u Kvarneriću, na morskom dnu nalaze brojne olupine, od kojih su neke tek nedavno otkrivene i posjećene. Ova radnja prikazuje povijest dva torpedna napada talijanskih podmornica na austrougarske trgovačke brodove tijekom Prvoga svjetskog rata, uništenje jedne njemačke bojovne skupine u sukobu s britanskim razaračima u jesen 1944. godine, te gubitak jednog britanskog razarača nakon što je naišao na minu kod Paga. Na osnovi roniteljskih izvještaja i povijesnih podataka u dostupnoj literaturi bilo je moguće rekonstruirati zbivanja i utvrditi točan identitet olupina.

Ključne riječi: Jadran, Kvarnerić, Pag, ronjenje, brodske olupine, Prvi svjetski rat, Drugi svjetski rat, podmornički rat, razarači, torpiljarke, korvete, potopljeni trgovački brodovi

UVOD

Tijekom dva svjetska rata na Jadranu se nisu odigravale velike pomorske bitke kao na drugim bojišnicama, poput sredozemne, atlantske i tihooceanske, ali se u hrvatskom podmorju ipak nalazi puno olupina brodova potopljenih u ratu, posebice u Kvarneriću uz zapadnu obalu Paga. Ta skupina brodova poznata je u međunarodnim ronilačkim krugovima pod nadimkom "Sablasna paška flota", po uzoru na "Ghost Fleet of the Truk Lagoon" - brojne olupine japanskih brodova u laguni otoka Truk na Tihom oceanu. Kvarnerić, jedan od važnih dubokih i otocima zaštićenih prolaza uz hrvatsku jadransku obalu, moglo bi se uvjetno nazvati i "Tjesnacem sa željeznim dnom", po

* Zvonimir Freivogel (z.freivogel@t-online.de) radi kao liječnik stomatolog u Coburgu / Njemačka. Autor je više knjiga i radova iz područja povijesti ratnih mornarica, posebice na Jadranu, među kojima i knjiga *Austrougarski bojni brodovi I. svjetskog rata* i *Austrougarske podmornice u I. svjetskom ratu*, objavljenih u Rijeci 2003. i 2007. godine. Ujedno je suradnik mornaričkih i povijesnih časopisa i flotnih godišnjaka, poput *Jane's Fighting Ships* i *Weyers Flottentaschenbuch*.

uzoru na istoimeni "*Iron Bottom Sound*" uz tihooceanski otok Guadalcanal, gdje su tijekom Drugoga svjetskog rata u nizu sukoba potopljeni brojni japanski i američki ratni brodovi.

Do nedavno nije bilo moguće roniti na olupine koje leže na velikim dubinama, ali je razvoj tehnike i tehnologije ronjenja omogućio autonomnim ronionicima posjećivanje ostataka brodova na dubinama preko 80 metara, te je bilo samo pitanje dana kad će dosad skriveni brodovi odati svoje posljednje tajne.

Traženju paških olupina posvetila se talijanska udruga *WDS - Wreck Diving Society* iz Trsta u sklopu međunarodne organizacije *DIR - Doing it right*, odnosno njene podružnice *DIR Italia*, prema čijim načelima se ništa ne smije skidati s olupina niti mijenjati njihov položaj. Primarni cilj bilo je otkrivanje olupina njemačkih brodova talijanskog podrijetla potopljenih u studenom 1944. godine u sukobu s dva britanska razarača. Dok su ronionci tražili torpiljarku TA 20 (bivši talijanski razarač *Audace*) i dvije korvete, Uj 202 i Uj 208 (bivše talijanske korvete *Melpomene* i *Spingarda*), kao i britanski razarač *Aldenham* (potonuo poslije eksplozije mine u prosincu 1944.), otkrili su i dva austrougarska trgovačka broda potopljena još tijekom Prvoga svjetskog rata¹.

U traženju olupina najviše su pomogli "tajni" ribarski zemljovidi s ucrtanim položajima gdje su kočari izgubili najviše mreža ili ulovili najviše ribe, a korisni su bili i ratni dnevnici brodova koji su preživjeli te sukobe, kao i sjećanja nekih svjedoka s Paga.

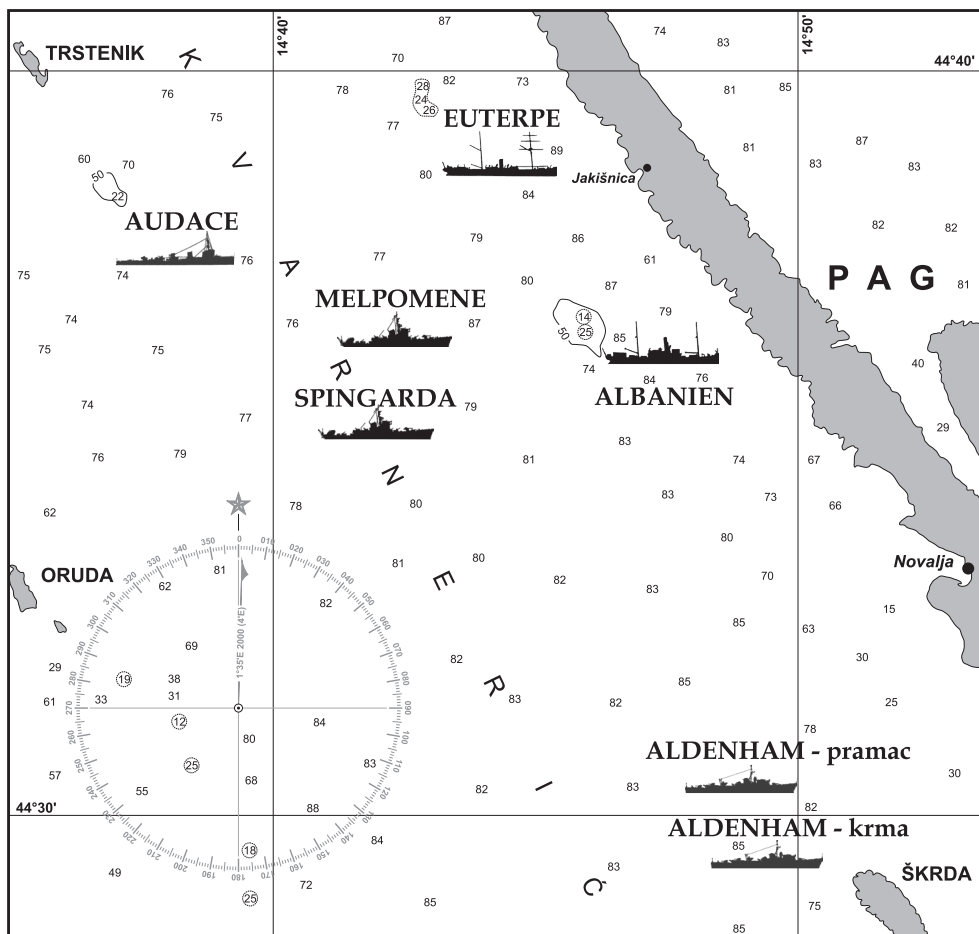
Traženje ostataka razarača *HMS Aldenham* u listopadu 1998. nije donijelo rezultata, ali je u veljači 1999. godine otkriven trup austrijskog parobroda *Euterpe*, a zatim i razarača *Audace*, broda važnog za povijest talijanskog Trsta. Bio je prva jedinica talijanske ratne mornarice koja je 3. studenoga 1918. godine uplovila u tada još austrijski Trst, a uskoro je, ponovno na palubi *Audacea*, u posjet Trstu stigao i talijanski kralj *Vittorio Emanuele III*^{2, 3}.

Dva mjeseca poslije TA 20 otkriven je pramac razarača *Aldenham* sjeverno od Škrde, a zatim i austrijski parobrod *Albanien* uz obalu Paga. Ronjenja su nastavljena 2000. godine, uz dozvolu i potporu Hrvatskog ministarstva kulture i Odjela za podvodnu arheologiju, te uz suradnju podvodnog arheologa Jasena Mesića. Talijansku ekipu činili su ronionci Mario Arena, Paolo Cattaruzzi, Alessandro Fenu, Leonardo Luca Laneve, Andrea Marassich i Andrea Moro, uz pomoć ekipe za sigurnost (ronionci Maurizio Ferrari, Renzo Remigiani, Longino Giorda, Guglielmo Scaiola, Corrado Bonuccelli). Ronilačka baza nalazila se u Novalji na Pagu, a zbog velikih dubina ronionci su koristili mješavinu kisika, helija i argona ("*Trimix*"). Najdulja i najuspješnija ekspedicija trajala je od 7. do 23. kolovoza 2000. godine, kad su otkrivene olupine korveta Uj 202 i Uj 208, te krmeni dio razarača *Aldenham*, a posjećene su i druge još prije otkrivene olupine. Ukupno su obavljena 23 skupna ronjenja, odnosno 67 ronjenja po članu ekipe, a pod vodom su ronionci proveli ukupno 1660 radnih minuta, na dubinama od 65 do 85 m, ne računajući vrijeme ronjenja pomoćne ekipe za sigurnost.

¹ <http://www.diritalia.it/diritalia/pag>

² Rastelli, Achille (1994.) *Torpediniere (ex Ct) tipo "Pattison" e "Orlando"*. Parma: Ermann-Albertelli Editore.

³ Rastelli, Achille (1988.) *Le Navi del Re*. Milano: Sugarco Edizioni, str. 99.

Slika 1. Karta Kvarnerića, gdje su tijekom dva svjetska rata potopljeni brojni brodovi.

Slika 2. Primarni cilj talijanske ronilačke ekipe, razarač Audace (Bibliothek für Zeitgeschichte/BfZ, Stuttgart).

Istraživanja skupine stručnjaka pomogla su otkriti tajne zbivanja na moru tijekom dva svjetska rata, te zaokružiti i dopuniti već djelomice poznate sudbine izgubljenih brodova.

POTONUĆE PAROBRODA ALBANIEN

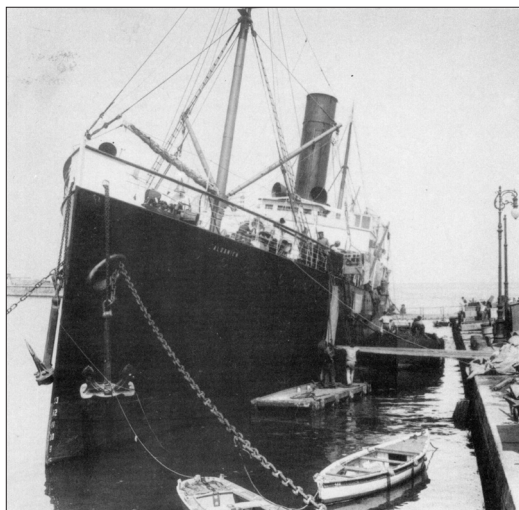
Austrougarska trgovačka mornarica imala je početkom Prvoga svjetskog rata 501 parobrod (253 duge plovidbe, 22 velike obalne plovidbe i 226 brodova male obalne plovidbe) s ukupno 1,035.611 BRT i 12 105 članova posade. Oko osamdeset posto pomoraca potjecalo je iz primorskih krajeva, ponajviše iz Hrvatskog primorja i Dalmacije. Dio brodova duge plovidbe nalazio se početkom rata u stranim vodama, gdje je interniran i poslije zaplijenjen, dok su brojni parobrodi velike i male obalne plovidbe sklonjeni u Trst i Rijeku, te u sigurne zaljeve na jadranskoj obali, poput Bakarskog zaljeva, Pukljanskog jezera i Novigradskog mora. Poslije ulaska Italije u rat na protivničkoj strani 23. svibnja 1915. godine, brodovi iz Trsta također su poslani prema jugu, ali je niz jedinica iznajmljen ratnoj mornarici i kopненоj vojsci i služio za transportne ili ophodne svrhe⁴.

Parobrod *Albanien*, dovršen 1910. godine, pripadao je Austrijskom Lloyd (*Lloyd Austriaco, Österreichischer Lloyd*) iz Trsta, a i građen je u Trstu, u brodogradilištu Stabilimento Tecnico Triestino (STT), zajedno s blizancem nazvanim *Adelsberg*. Imao je 1122 BRT i 517 NRT, bio dugačak 66 m i širok 9,7 m, a visina trupa iznosila je 4,8 m. Brzinom do 12 čvorova pokretao ga je parni stroj trostruke ekspanzije snage 1350 KS (992,6 kW), a za kotlove je nošeno 150 tona ugljena. Mogao je ukrcavati 1010 tona tereta i prevoziti 44 putnika, po 22 u prvom i drugom razredu. Do početka rata služio je u maloj obalnoj plovidbi, a zatim je do 1916. godine ležao na Pukljanskom jezeru. Unajmljen je za lokalne vojne Transporte duž jadranske obale⁵, a na svom posljednjem putovanju prevezio je sijeno u Zeleniku. U rano jutro 4. lipnja 1916. godine, oko 6 sati i 45 minuta, nalazio se pet nautičkih milja južno od otočića Dolfin uz sjeverozapadni vrh Paga, gdje ga je presrela talijanska podmornica *Atropo*, kojom je zapovijedao poručnik bojnog broda (*Tenente di vascello*) Giotto Maraghini. Podmornica je bila nova, imala površinsku istisninu 231 tonu i podvodnu 315 t, a za razliku od drugih talijanskih podmornica građena je 1913. u njemačkom brodogradilištu Germania u Kielu. Bila je naoružana s dvije torpedne cijevi i ukupno četiri torpeda kalibra 450 mm. Pripadala je talijanskoj 1. podmorničkoj flotili sa sjedištem u Veneciji, te djelovala na sjevernom Jadranu tijekom rata⁶. Na krstarenju u lipnju 1916. na podmornici se kao peljar nalazio i prebjegli austrijski pomorski kapetan talijanskog podrijetla Nazario Sauro, koji je pomagao pri navigaciji između jadranskih otoka.

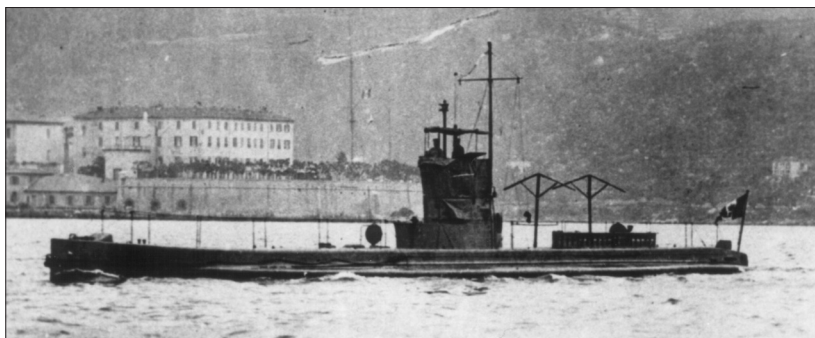
⁴ Aichelburg, Wladimir (1988.) *Die Handelsschiffe Österreich-Ungarns im Weltkrieg 1914 – 1918*. Graz: H. Weishaupt Verlag, str. 30-38.

⁵ Ibid., str. 42.

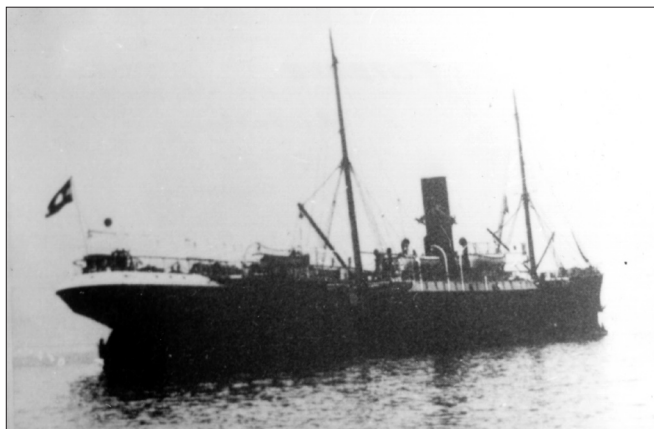
⁶ Turini, Aldo – Ottorino Ottone Miozzi (1999.) *Sommergibili Italiani*. Roma: Ufficio Storico della Marina Militare, str. 251-256.

Slika 3. Parobrod Albanien Austrijskog Lloydja građen u Trstu 1910. i potopljen 4. lipnja 1916. sjeverozapadno od Novalje torpedom talijanske podmornice Atropo (Zbirka Georg Pawlik).

Slika 4. Talijanska podmornica Atropo, u lipnju 1916. pod zapovjedništvom poručnika bojnog broda Giotta Maraghinija, kojem je kao navigator pomagao i austrijski prebjeg Nazario Sauro (Zbirka Dr. Achille Rastelli).

Slika 5. Stari parobrod Euterpe građen je 1886. u Sunderlandu kao prvi Lloydov brod s parnim strojem trostruke ekspanzije (Zbirka Dr. Wladimir Aichelburg).

Parobrod Albanien, kojim je zapovijedao pomorski kapetan Antun Scampicchio, pogodila su dva torpeda i brzo je potonuo, a službeno se tvrdilo kako nije bilo ljudskih žrtava. Neki izvori, poput *Jadranske straže*⁷ i talijanske udruge *DIR Italia*, ipak spominju pet odnosno tri poginula člana posade, od kojih je jedan bio treći časnik stroja, te se čini da su strojari i ložači bili zatečeni eksplozijom torpeda, te se nisu uspjeli spasiti. Zanimljivo je da ni brod-blizanac Adelsberg nije preživio rat, potonuo je naišavši na minu 16 dana poslije gubitka parobroda Albanien, 20. lipnja 1916. godine.⁸

Podmornica Atropo bila je svojevrsni unikat i služila je potkraj rata još samo na drugotnim zadaćama, poput obrane ravenske luke Corsini, a otpisana je već 1919. godine. Kapetana Saura je poslije 60 krstarenja na raznim talijanskim podmornicama i površinskim brodovima sudbina stigla dva mjeseca poslije potapanja parobroda Albanien. Nalazio se na podmornici Giacinto Pullino kad se nasukala u noći 29. srpnja 1916. na hridi Galijola, te je pokušao pobjeći s brodicom na vesla da izbjegne zarobljavanje. Ipak je uhićen, prepoznat i osuđen na smrt zbog veleizdaje, te smaknut u Puli.

Vjerovalo se da olupina parobroda Albanien leži na dvadesetak metara dubine, ali je parobrod ipak potonuo na mjestu gdje dubina iznosi 72 metra. Leži blizu obali, stoga je vidljivost bolja nego na drugim olupinama u Kvarneriću, jer na tom području nije dozvoljen ribolov i kočari ne mogu uzburkati mulj. Talijanski ronionci udruge WDS ronili su na Albanien 1999. i 2000. godine, te otkrili da je olupina pri potonuću udarila krmom u hridinu. Leži na pješčanom i muljevitom dnu, te je relativno dobro istražena. Paluba je dobro očuvana, krma je oštećena pri potonuću, ali dva jarbola i dio nadgrađa još stoje na svojim mjestima, kao i zanimljiv brodski reflektor.

GUBITAK PAROBRODA EUTERPE

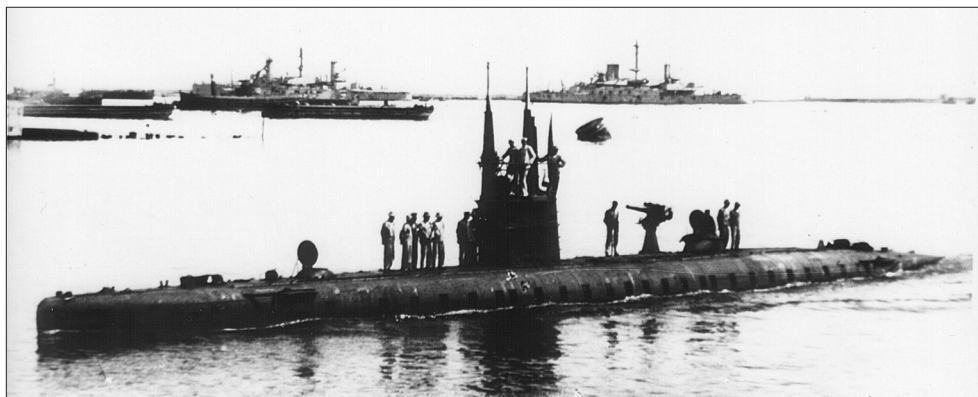
Putnički-teretni parobrod Euterpe isto je u Prvom svjetskom ratu prevezio austro-ugarske vojnike i tvarivo na bojišnicu u Albaniji, a na povratku ranjenike i vojnike na dopust. Njegovo potonuće kod Paga predstavlja jednu od najvećih tragedija na Jadranu, veću od puno poznatijeg gubitka putničkog broda Baron Gautsch (gdje je poginulo oko 280 ljudi, pretežito žena i djece), jer su se prema službenim podacima utopile 453 osobe, ali se vjeruje da je broj žrtava bio još veći, više od 600 ljudi⁹.

Euterpe je također pripadao parobrodarskoj kompaniji Austrijski Lloyd sa sjedištem u Trstu, a građen je 1886. u britanskom brodogradilištu J. L. Thompson & Sons u Dumbartonu. Nazvan je prema Euterpi, muzi instrumentalne glazbe, kao i drugi stariji parobrodi Austrijskog Lloyd, s imenima muza i stvorenja iz mitologije. Brod je imao 2302 BRT i 1392 NRT (prema nekim izvorima 2270 BRT i 1446 NRT), bio

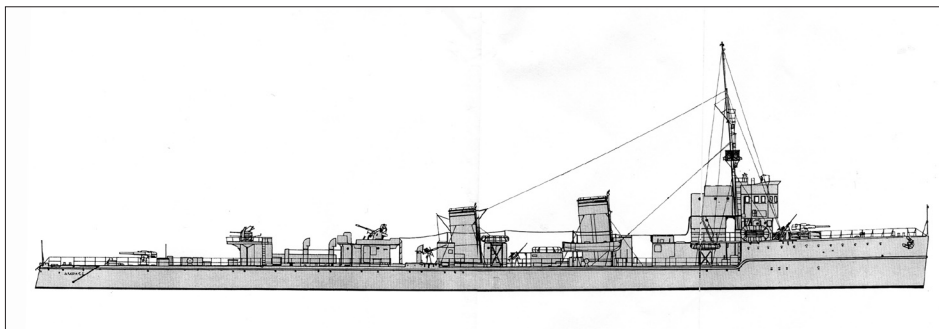
⁷ Dabčević, G. (kolovoz 1937.) "Naše more u svjetskom ratu", *Jadranska straža* 8: 345-346, Split.

⁸ Aichelburg, W. (1988.) *Die Handelsschiffe Österreich-Ungarns im Weltkrieg 1914 – 1918*. Graz: H. Weishaupt Verlag, str. 40.

⁹ Ferenc, Ivo – Stjepan Vekarić (1964.) *SOS na Jadranu*. Zagreb: Stvarnost.

Slika 6. Podmornica F 7 pripadala je modernom tipu građenom u velikoj seriji za talijansku ratnu mornaricu (Zbirka Rastelli).

Slika 7. Crtež torpiljarke TA 20 (ex-Audace) u njemačkoj službi, izgled 1944. ((c) ing. Danijel Frka).

Slika 8. Njemačka torpiljarke TA 20, bivši talijanski razarač Audace, snimljena 1943., dok je na pramcu imala nacrtan njemački križ za bolje raspoznavanje (Bibliothek f. Zeitgeschichte/BfZ).

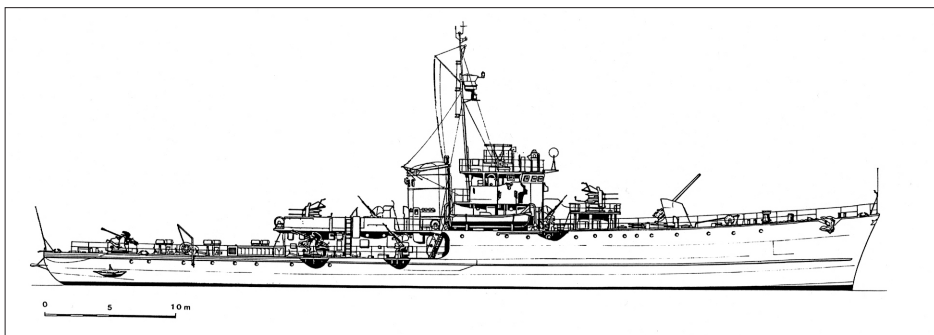
dugačak 96,5 m i širok 11,3 m, a visina trupa iznosila je 7,2 m. Parni stroj trostruke ekspanzije (prvi tog tipa na jednom parobrodu Austrijskog Lloyd) i snage 2633 KS (1936 kW) omogućavao je najveću stalnu brzinu do 13,55 čvorova. Brod je krcao 344 tone ugljena, nosio do 2604 tona tereta, a mogao prevoziti 94 putnika, od čega - prema podacima iz 1914. godine - 70 putnika prvog i 24 drugog razreda. Održavao je prometnu vezu s Levantom (istočnim Sredozemljem), uz pojedina krstarenja Sredozemljem, a kad je počeo Prvi svjetski rat, poslan je s drugim trgovačkim brodovima na Prukljansko jezero kod Šibenika. U to se doba vjerovalo da će rat kratko trajati i brodovi su sklonjeni kako ne bi bili izloženi ratnoj opasnosti. U studenom 1915. godine na Prukljanskom jezeru nalazilo se 97 trgovačkih brodova s ukupno 892 člana posade (a još 38 brodova bilo je u Novigradskom moru, 28 u Trstu, te 56 u Rijeci i Bakru), ali su tijekom rata, počevši od siječnja 1916., neki od većih brodova iznajmljeni vojsci za prijevoz postrojbi na albansku bojišnicu, a manji su služili za opskrbu vojnih postrojbi na sjeverozapadnoj bojišnici na granici prema Italiji ili za lov na podmornice.

Zapovjedništvo ratnog pomorskog transporta iz Rijeke (*Seetransportleitung Fiume*) unajmilo je Euterpe u ožujku 1918., brod je vraćen vlasniku sljedećeg mjeseca, ali je ponovno unajmljen u svibnju 1918., te preuzeo opremu i naoružanje transportnog broda Gödölö (poslije Zagreb trgovačke mornarice Kraljevstva SHS, od 1948. do 1963. Dalmacija i konačno Cres), koji se nalazio na popravku poslije oštećenja. Euterpe je tek 25. srpnja 1918. godine krenuo na svoju novu zadaću, brzi transport na liniji između Rijeke i Boke Kotorske. Njegova služba nije dugo trajala, jer se već 11. kolovoza 1918. našao pred torpednim cijevima talijanske podmornice F 7, koja je vrebala zapadno od otoka Paga.¹⁰ Relativno novom podmornicom tipa Laurenti, istisnine 259,7 tona na površini, odnosno 320 t pod vodom, a građenom u La Speziji od 1915. do 1917. godine, zapovijedao je poručnik bojnog broda Mario Falangola, a operirala je iz baze u Anconi. Imala je dvije torpedne cijevi kalibra 450 mm za ukupno četiri torpeda. Početkom 1918. godine, 12. veljače, potopila je kod Grujice naoružani austrougarski parobrod Pelagosa, a tijekom kolovoza bila je u zasjedi na Talijanima već poznatoj opskrbenoj prometnici, koja je vodila duž istočne jadranske obale u zaklonu između otoka.¹¹ Parobrod Euterpe pod zapovjedništvom kapetana Ilije Niketića navodno je plovio bez pratnje, more je bilo burno i valovito, a ukrcao je oko 1000 ljudi na putu na južnu bojišnicu. Činjenica je da su se u blizini (kao ophodnja ili dio pratnje) nalazili jedan austrougarski razarač i dvije torpiljarke, stoga podatak o plovidbi bez pratnje treba uzeti s rezervom. Oko 19 sati i 45 minuta brod se nalazio u visini mjesta Lun, oko milju i pol od obale (odnosno oko tri nautičke milje daleko od Novalje), gdje je uslijedio protivnički napad.

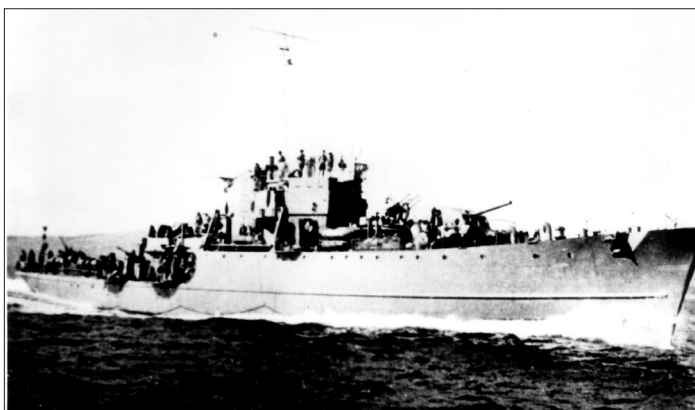
Podmornica F 7 je ispalila tri torpeda, od kojih je prvi promašio, a od dva koja su pogodila brod, samo je jedan eksplodirao, ali je ipak bio dovoljan da zapečati sudbinu "stare dame" iz 1886. godine, te niza ukrvanih putnika. Eksplozija je

¹⁰ Aichelburg, Wladimir (1988.) *Die Handelsschiffe Österreich-Ungarns im Weltkrieg 1914 – 1918*. Graz: H. Weishaupt Verlag, str. 74.

¹¹ Turini, Aldo - Ottorino Ottone Miozzi (1999.) *Sommerngibili Italiani*. Roma: Ufficio Storico della Marina Militare, str. 199-215.

Slika 9. Crtež korvete Uj 202 (ex-Melpomene), naoružane topom kalibra 100 mm, s tri kalibra 37 mm i trinaest kalibra 20 mm, od čega dva četverocijevna ((c) Danijel Frka).

Slika 10. Njemački lovac podmornica Uj 202, bivša talijanska korveta Melpomene, građena u brodogradilištu CRDA (Cantieri Riuniti dell'Adriatico) u Monfalconeu (BfZ).

Slika 11. U njemačkim rukama Uj 202 je dobila jače protuzrakoplovno naoružanje, a skinut je tipični "kavez" tipa Gatteschi za dubinske bombe na krmu, koji je na Uj 208 vjerojatno ostao do potonuća (BfZ).

blokirala izlaz iz jednog skladišta u kojem su se nalazili vojnici, te nisu mogli izaći na palubu. Brod je brzo tonuo preko desnog boka i brodice nisu mogle biti spuštene u more, ali su splavi za spašavanje postavljene na palubi isplivale poslije potonuća, te omogućile preživljavanje dijela brodolomaca. U pomoć su pristigli stari razarač Magnet s torpiljarkama "55" i "64", te ribarske brodice iz Novalje. Spašeno je oko 450 ljudi, a još sedmoricu našla je sljedećeg dana britanska podmornica C 21, te ih odvela u zarobljeništvo u Veneciji. Utopilo se oko 600 vojnika i 15 članova posade, među njima prvi i drugi časnik, te prvi časnik stroja. Još veća tragedija na Jadranu bilo je samo potonuće parobroda Bregenz kod Drača (Dürres) u Albaniji, gdje se utopilo oko 1100 ljudi.

Olupina Euterpe leži na dubini od 79 metara, te nije dostupna ronjenju sa stlačenim zrakom, ali su je talijanski ronjoci 1999. i 2000. godine obišli uz pomoć "Trimixa", dok su tražili olupine brodova potopljenih u Drugom svjetskom ratu. Krma je uništena, nema ni traga krmenoj palubi, ali je ostatak broda - koji leži na ravnoj kobilici u smjeru plovidbe prema jugoistoku - relativno dobro sačuvan, iako su unutarne prostorije pune sedimenta. Velika oštećenja primijećena su i u srednjem dijelu trupa, gdje je eksplodirao torpeda. Krmeni jarbol nalazi se na svom mjestu, a pramčani visi preko boka. Uz određene mjere opreza moguće je ući u brodske prostore, posebice unutar tri "otoka", povišenih dijelova trupa na pramcu, u sredini broda i na krmi.

SUMRAK VIKINGA - UNIŠTENJE NJEMAČKE POSTROJBE U STUDENOM 1944. GODINE

Gubitak jedne njemačke torpiljarke i dvije korvete u noći s 1. na 2. studenoga 1944. bila je jedna od najvećih katastrofa njemačke ratne mornarice na Jadranu tijekom Drugog svjetskog rata.

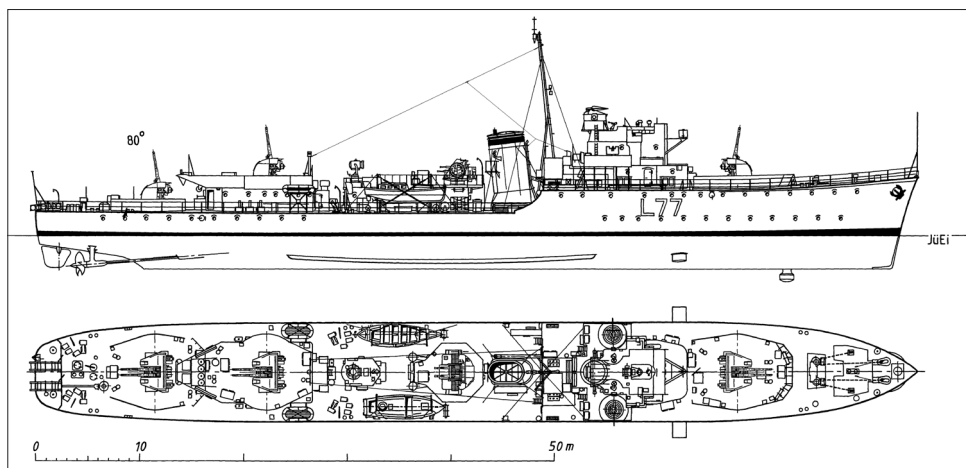
Njemačko povlačenje iz Zadra i Šibenika u Rijeku, koje je dobilo kodni naziv "Wikinger", odvijalo se u dvije etape. Brodove s vojnicima i tvarivom trebale su štiti torpiljarke njemačke 11. divizije za osiguranje (11. *Sicherungsdivision*), ali su u jesen 1944. operativno spremne bile samo stara torpiljarka TA 20 i lovci podmornica (*U-Bootjäger*) Uj 202 i 208 iz sastava 2. prateće flotile (2. *Geleitflotille*), kojima je pridružen i brzi minolovac R 187. U potpori je trebala sudjelovati i torpiljarka TA 21 (bivši razarač *Insidiosus*), ali je morala ostati u luci zbog loše kakvoće goriva. Iz Trsta su u Rijeku prebačene i novije torpiljarke TA 40 (ex-Pugnale) i TA 45 (ex-Spica) iz sastava 1. prateće flotile, zajedno s minopolagačem Kiebitz (ex-Ramb III), ali su sva tri broda prekasno stigla i nisu mogla sudjelovati u pothvatu "Wikinger II".¹²

Prve tri spomenute jedinice, TA 20, Uj 202 i Uj 208, napadale su u nekoliko navrata partizanska uporišta na otocima, a posebice su dvije korvete bile "trn u oku" partizanima i saveznicima. Tako je britanska strana istodobno s njemačkom

¹² *Ratni dnevnik Komandanta 11. divizije za osiguranje (31.3.-30.11.1944.), Komandanta 2. prateće flotile (1.3.-15.11.1944.) i Pomorskog komandanta Sjeverne Dalmacije (1.10.-30.11.1944.)*, prijevodi, Split: Vojno-pomorski muzej.

Slika 12. Britanski eskortni razarač Avon Vale pripadao je tipu "Hunt II" sa šest topova kalibra 102 mm i nizom lakih PA topova (Naval Historical Branch / NHB).

Slika 13. Crtež razarača tipa "Hunt II" s detaljima naoružanja ((c) Jürgen Eichhardt).

Slika 14. Britanski razarač Wheatland sudjelovao je s blizancem Avon Vale u uništenju njemačke postrojbe u Kvarneriću, a zatim spašavao brodolomce s potopljenih korveta (Imperial War Museum).

pripremala vlastitu operaciju pod nazivom "Exterminate", čiji je glavni cilj bilo uništenje korveta, sporijih, ali jače naoružanih od savezničkih torpednih čamac i motornih torpiljarki, te od svih partizanskih brodova. Britanci su na Jadranu raspolagali jednom flotilom eskortnih razarača klase "Hunt", čija su dva broda, HMS Avon Vale (pod zapovjedništvom poručnika H. A. Corbetta) i Wheatland (poručnik Ivan Hall), određena za napad na njemačku postrojbu. Potporu su im trebale pružati motorne torpiljarke (*Motor torpedo boats*) MTB 295, MTB 287 i MTB 274, zajedno s motornom barkasom (*Motor launch*) ML 494 i s tri veće jedinice tipa "Fairmile-D" (poznate i pod nadimkom "Dog-Boats"), od čega dvije u konfiguraciji motornih torpiljarki, MTB 633 i MTB 638, dok je treća, MGB 642, bila naoružana kao motorna topovnjača (*Motor gunboat*).^{13, 14} Motorne torpiljarke su poslone u ophodnju zapadno od Raba, a "Dog-Boats" u prolaz između Premude i Ilovika. Cijela postrojba bila je pod zapovjedništvom kapetana bojnog broda (*Captain, RN*) Morgana Gilesa, ukrcanog na razaraču Wheatland. Razarači su trebali iskrcati skupinu južnoafričkih obalnih motritelja na sjevernom dijelu Paga i zatim ostati u ophodnji zapadno od otoka. Južnoafrikanci su zbog bitke i lošeg vremena ostali "nasukani" na Pagu sljedeća četiri dana.¹⁵

Torpiljarka TA 20 (njemačka oznaka TA značila je "Torpedoboot, Ausland" = torpiljarka stranog porijekla) bila je bivši talijanski razarač Audace, građen u britanskom brodogradilištu Yarrow za japansku carsku mornaricu kao Kawakaze, ali je još tijekom gradnje prodan Italiji i nazvan Intrepido, a poslije Audace. Kobilica je položena 1. listopada 1913., porinut je 27. rujna 1916., a dovršen 1. ožujka 1917. godine. U međuratnom razdoblju reklasificiran je u torpiljarku¹⁶, a Nijemci su ga 12. rujna 1943. zaplijenili u Veneciji i pojačali mu protuzrakoplovno naoružanje. Imao je standardnu istisninu 780 tona, punu istisninu 1364 t, duljinu preko svega 87,6 m, širinu 8,4 m i gaz 2,5 m, a dvije parne turbine snage 22 000 KS (16.176,5 kW) omogućavale su brzinu do 29 čvorova. U njemačkim rukama bio je naoružan s dva topa kalibra 102 mm, dva kalibra 37 mm i deset kalibra 20 mm, s tri strojnice kalibra 15 mm i dva protuavionska raketna bacača kalibra 86 mm¹⁷. Posadu je činilo 113 ljudi, a zapovjednik je u jesen 1944. bio pričuvni natporučnik bojnog broda (*Oberleutnant zur See der Reserve*) Heinz Guhrke.

Lovci podmornica Uj 202 i Uj 208 bile su bivše talijanske korvete Melpomene i Spingarda, zaplijenjene tijekom gradnje i stavljene u njemačku službu. Pripadale su klasi "Gabbiano", od koje je u sedam brodogradilišta naručeno čak 60 jedinica. Do talijanske kapitulacije u rujnu 1943. godine dovršeno je 29, ali ih je nekoliko i

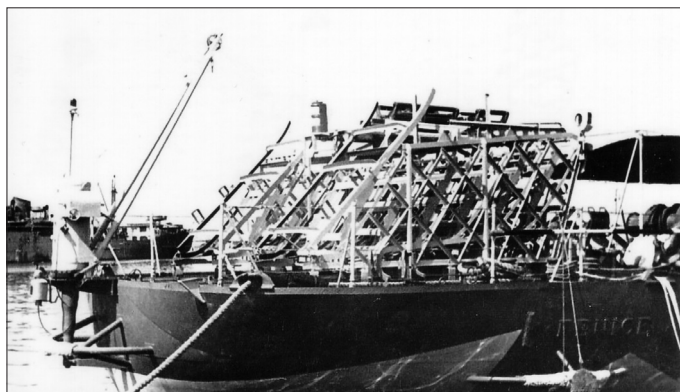
¹³ Reynolds, L. C. – H. F. Cooper (2001.) *Mediterranean MTBs at War*. London: Sutton Publishing/Imperial War Museum.

¹⁴ Reynolds, Leonard C. (2000.) *Dog Boats at War*. London: Sutton Publishing/Imperial War Museum.

¹⁵ Pope, Dudley (1998.) *Flag 4* (pretisak). London: Chatham Publishing, str. 259-260. Autor je, kao i britanski zapovjednici, uvjeren da je zasjeda bila pripremljena za tri njemačka razarača, "DD Audace, DD 202 i DD 208".

¹⁶ Fraccaroli, Aldo (1968.) *Italian Warships of World War II*. London: Ian Allan, str. 71.

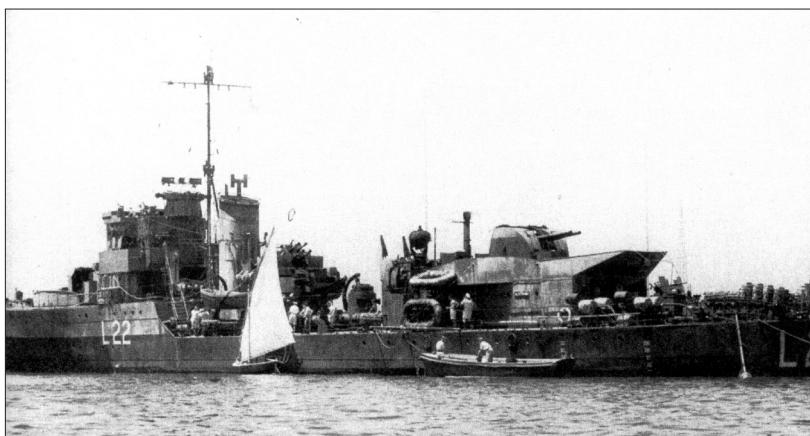
¹⁷ Freivogel, Zvonimir (2000.) *Beute-Zerstörer und Torpedoboote der Kriegsmarine*. Wölfersheim-Berstadt: Podzun-Pallas Verlag, str. 20-35.

Slika 15. Krma talijanske korvete Fenice, gdje se vidi klizač dubinskih bombi tipa "Gatteschi", kakav je ostao na korveti Uj 208 i pomogao pri raspoznavanju identiteta dva broda (Rastelli).

Slika 16. Eskortni razarač Aldenham, koji je tijekom relativno kratke službe djelovao na nizu bojišnica (BfZ).

Slika 17. Britanski eskortni razarač Aldenham na sidru u Aleksandriji. Tipičan je produljeni dimnjak, te krmena povišena kula s dva topa kalibra 102 mm (F. A. Mason).

izgubljeno. Većina je uspjela prebjeći saveznicima, ali su neke pale u njemačke ruke, a druge su zaplijenjene u brodogradilištima i dovršavane za Nijemce. Standardna istisnina korveta Melpomene i Spingarda iznosila je 658 tona, puna 723 t, bile su dugačke 64,4 m i široke 8,71 m, a gaz je iznosio 2,53 m. Korvete su imale dizelske motore ukupne snage 3500 KS (2573,5 kW) i pomoćne elektromotore za tihi plovidbu kod lova na podmornice, te najveću brzinu do 18 čvorova. Bile su naoružane jednim pramčanim topom kalibra 100 mm i sa sedam topova kalibra 20 mm (tri jednocijevna na pramcu i dva dvocijevna na nadgrađu iza dimnjaka), te bacačima i klizačima dubinskih bombi^{18, 19}. Lako protuavionsko naoružanje pojačano je u njemačkim rukama na tri topa kalibra 37 mm, jedan do dva četverocijevna topa kalibra 20 mm, te pet jednocijevnih topova istog kalibra. Uj 202 (ex-Melpomene) građena je u brodogradilištu CRDA u Monfalconeu, kobilica je postavljena na navoz 25. ožujka 1943., porinuće je slijedilo 29. kolovoza 1943., a ušla je u njemačku službu 24. travnja 1944. Njen "blizanac" Uj 208 (ex-Spingarda) građen je u brodogradilištu Breda u Mestrima kod Venecije, kobilica je položena 14. ožujka 1942., porinut je 22. svibnja 1943. i ušao u njemačku službu 6. svibnja 1944. godine. Posadu svake korvete činilo je oko 110 ljudi; korvetom Uj 202 zapovijedao je pričuvni natporučnik bojnog broda Heinz Trautwein, a korvetom Uj 208 pričuvni natporučnik bojnog broda Klaus Wenke.²⁰

Njihovi protivnici, britanski eskortni (prateći) razarači Avon Vale i Wheatland pripadali su tipu "Hunt-II" i bili naoružani s po šest topova kalibra 102 mm, jednim četverocijevnim topom kalibra 40 mm i s dva topa kalibra 20 mm, te je svaki od njih imao jače glavno naoružanje od cijele njemačke skupine.²¹ Ujedno su bili opremljeni radarima i postizali najveću brzinu od 25 do 27 čvorova, dok je stari Audace u to doba već sigurno izgubio dio svoje predratne brzine.

Njemački zapovjednik sjeverne Dalmacije (*Seekommandant Nord-Dalmatien*), kapetan bojnog broda (*Kapitän zur See*) Weygold, nepotrebno se umiješao u organizaciju povlačenja trupa. Tako je Zadar prebrzo napušten već 31. listopada²², a operacija planirana za 2. studenog pomaknuta je za jedan dan unaprijed. Tako je konvoj "Wikinger II" isplovio 1. studenog u 17 sati iz Šibenika. Skupinu "A" činila su četiri desantna tenkonosca (*Marinefahrprähme*), MFP 522, 554, 484 i 354, a skupinu "B" 13 desantno-jurišnih brodica (*Pionier-Landungsboote/Pi-Labo*) i dvije velike jurišne brodice (*Grosse Sturmboote/StuBo*). Konvoj su na prvoj dionici puta prema Rijeci trebale pratiti četiri motorne torpiljarke (*Schnellboote*) iz sastava 2. skupine 3. flotile motornih torpiljarki (2. *Gruppe/3. S-Bootflottille*), a zatim ih preuzeti brodovi

¹⁸ Ando, Elio (1985.) *The GABBIANO Class Corvettes*, Warship Vol. IX, London: Conway Maritime Press, str. 81-89, 198-206.

¹⁹ Fraccaroli, Aldo (1968.) *Italian Warships of World War II*. London: Ian Allan, str. 99-105.

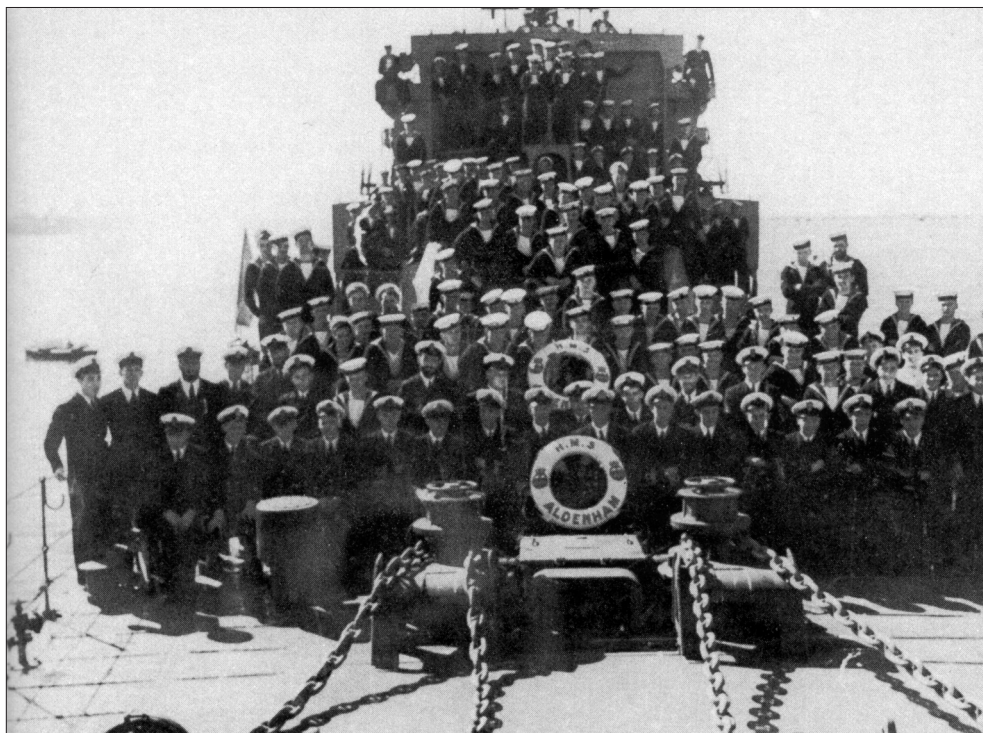
²⁰ *Ratni dnevnici* (op.cit.).

²¹ English, John (1987.) *The Hunts*. Cumbria: World Ship Society.

²² Pribilović, Kažimir (1986.) *Treći Pomorski obalski sektor Mornarice Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije 1943-1945*. Zadar, str. 355-357 i *Ratni dnevnici*. Usporedi: Birnbaum, Friedrich-Karl – Carlheinz Vorsteher (1987.) *Auf verlorenem Posten*. Stuttgart: Motorbuch Verlag; Hümmelchen, Gerhard (1996.) *Die deutschen Schnellboote im Zweiten Weltkrieg*. Hamburg – Berlin – Bonn: Verlag E. S. Mittler u. Sohn, str. 111.

Slika 18. Aldenham u brzjoj plovidbi. Naoružan je s dva dvocijevna topa kalibra 102 mm, jednim četverocijevnim topom kalibra 40 mm iza dimnjaka, topovima kalibra 20 mm i brojnim dubinskim bombama (zbirka Rastelli).

Slika 19. Posada razarača HMS Aldenham u Aleksandriji u proljeće 1943. (F. A. Mason).

2. prateće flotile iz Rijeke. U međuvremenu su u zračnom napadu na Šibenik 25. listopada 1944. godine saveznički avioni tipa De Havilland Mosquito potopili S 158 (olupina je sljedećeg dana uništena eksplozivom, jer se popravak ne bi isplatio), dok je S 156 oštećena. Tako je za pratnju konvoja preostala samo motorna torpiljarka (*Schnellboot*) S 154.

Kako je spomenuto, dvije su parne torpiljarke 2. prateće flotile u Rijeci imale problema s onečišćenim gorivom za loženje kotlova, zbog čega je TA 21 morala ostati u luci, a samo je TA 20 mogla isploviti, ali sa zakašnjenjem. Zato su četiri broda odvojeno krenula iz Rijeke prema jugu, kako bi dočekale šibenski konvoj: dvije korvete u 16 sati, minolovac R 187 stigao je u 16 sati i 30 minuta, a torpiljarka TA 20 tek u 19 sati. Na njoj se osim broskog zapovjednika nalazio i zapovjednik 2. flotile, pričuvni kapetan korvete (*Korvettenkapitän der Reserve*) Friedrich-Wilhelm Thorwest.²³

Britanske motorne torpiljarke koje su krstarile kao predstraža sjeverno od Raba, nadzirajući jedan od mogućih smjerova prolaska njemačkih brodova, primijetile su oko 19 sati i 50 minuta dva protivnička "razarača" u plovidbi prema jugu. Bila je riječ o njemačkim korvetama, koje su u 20 sati i 15 minuta također na svojim detektorima vidjele radarske signale na lijevom boku. Nijemci su vjerovali kako se radi o protivničkim motornim torpiljarkama ili topovnjačama, te je zapovjeđena uzbuna i Uj 202 je ispalila dvije svijetleće granate. Ipak je bilo prekasno, jer su protivnici bili britanski razarači, koji su napali korvete u 20 sati i 20 minuta, kad su nalazile zapadno od Paga u visini mjesta Lun. Na samom početku sukoba izravnim pogocima su na Uj 202 izbačeni iz stroja top kalibra 100 mm, pramčani četverocijevni top kalibra 20 mm i krmeni top kalibra 37 mm. Pogođen je i zapovjedni most, te uništena radiopostaja. Brod je okrenuo u lijevo i povlačio se prema Rabu, te do posljednjeg trenutka pokušavao gađati protivnike preostalim topovima, sve dok nije potonuo preko krme oko 21 sat.

Uj 208 je također pogođena protivničkim granatama, koje su uništile veći dio brodske bitnice, uključujući top kalibra 100 mm i pramčani četvorocijevni top kalibra 20 mm. Vatru koja je izbila na krmi posada je uspjela ugasiti, ali je drugi požar u visini dimnjaka prekinuo vezu između pramčanog i krmenog dijela korvete. Uskoro su i drugi topovi prestali gađati, a bivša Spingarda se prevrnula preko lijevog boka i potonula.

Posada minolovca R 187 je izdaleka vidjela kako korvete naglo otvaraju paljbu na njima nevidljivog protivnika, a već je oko 20 sati i 30 minuta primijećeno kako jedan brod gori i tone. Vjerojatno je bila riječ o Uj 208, iako se s R 187 nije moglo raspoznati o kojem i čijem se brodu radi.

Britanski razarači su za samo deset minuta brзом paljbom uništili obje korvete i zatim počeli spašavati preživjele. Spašavanje je prekinuto kad se oko 22 sata i 30 minuta na radarskim zaslonima pojavio i bivši Audace, na koji je također otvorena točna paljba. Već je prvi plotun pogodio zapovjedni most, gdje su poginuli svi njemački časnici. Brod je u kratkom razdoblju teško oštećen i brzo je potonuo.

R 187 nije prekidaо radio-šutnju, nego je skrenuo prema istoku, obišao bojišnicu

²³ I dalje u tekstu: *Ratni dnevници*.

u velikom luku, sreo konvoj iz Šibenika oko 23 sata i 45 minuta i u skladu s planom pratio ga prema sjeveru. Desantno-jurišne brodice poslone su u Kraljevicu (dvije su zbog lošeg vremena otišle u Senj), a ostatak konvoja stigao je u Rijeku tijekom 2. studenoga.

Dvije korvete i torpiljarka nisu ni stigle javiti da ih je napao nadmoćni protivnik. Njemački avioni i brodovi (TA 40, TA 45, motorne torpiljarke S 33 i S 154), poslani tražiti nestale brodove, otkrili su mrlje nafte na moru šest nautičkih milja južno od Trstenika. S otoka je 3. studenog spašeno samo 17 članova posade TA 20, od čega sedam teško ranjenih, a nađena su i tijela dvojice poginulih. Za preživjele i ranjene brinuli su se svjetioničari, koji su ih u međuvremenu pronašli.²⁴

Razarač Wheatland uspio je prije prekida spašavanja izvući iz mora samo tri časnika i 68 mornara, pretežito s Uj 202. Britanci su sa sva tri broda spasili 90 ljudi, a Nijemci osim spomenutih s Trstenika još jednog člana posade Uj 202 i trojicu s Uj 208. Sva četiri poginula njemačka zapovjednika posmrtno su odlikovana Viteškim križem (*Ritterkreuz*), a kapetan korvete Thorwest promaknut je u pričuvnog kapetana fregate. Preživjeli mornari bili su uvjereni kako su se sukobili s britanskim (flotnim) razaračima "s dva dimnjaka", premda su brodovi klase "Hunt" imali samo jedan dimnjak, ali su možda "bačvasta" zaštita radarske antene pred glavnim jarbolom ili uređaj za vođenje topovske paljbe iznad zapovjednog mosta nalikovali drugom dimnjaku.

Olupine tri njemačka, odnosno bivša talijanska broda leže u dubokom kanalu zapadno od Paga i južno od Trstenika, a britanski izvori spominju kao mjesto bitke i potonuća brodova položaj 44°36' N i 14°32' E. Talijanski ronionci su 1999. godine uspješno odredili položaj bivšeg Audacea. Brod leži u području slabe vidljivosti, gdje 25 kočara svake noći dižu s morskog dna velike količine mulja, koji se skoro nikad ne sliježe i skriva brodski trup.

Dvije korvete otkrivene su 2000. godine, a njihov položaj potvrđuje izjave svjedoka da su se sva tri broda tijekom bitke povlačila prema Rabu. Roniocima nije bilo moguće točno ustanoviti koji od dva trupa predstavlja koju korvetu, stoga su prvotno nazvane "sjevernom" i "južnom korvetom".

"Sjeverna korveta" leži na ravnoj kobilici okrenuta pramcem u smjeru Raba, a krma "joj" je djelomice uništena, protivničkim granatama ili eksplozijom vlastitih dubinskih bombi. Pramac se podiže oko tri metra iznad morskog dna, a pramčani top kalibra 100 mm okrenut je prema desnom boku. Nadgrađe od aluminijskih slitina je djelomice uništeno, vjerojatno djelovanjem poteznih mreža, čiji se dijelovi vide i na ostacima nadgrađa. Iza dobro sačuvanog dimnjaka nalaze se protuavionski topovi, među kojima i četverocijevni njemački "flak" kalibra 20 mm. Opis stanja olupine i usporedba s njemačkim ratnim dnevnicima navode na zaključak da se radi o Uj 202 (ex-Melpomene).

"Južna korveta" naprotiv leži prevrnuta na desni bok i skoro je potpuno prekrivena muljem. Na krmi su dobro vidljive brojne dubinske bombe u tipičnom krmenom protupodmorničkom klizaču tipa "Gatteschi". Stoga je skoro sigurno - ponovno na te-

²⁴ Birnbaum, Friedrich-Karl - Carlheinz Vorsteher (1987.) *Auf verlorenem Posten*. Stuttgart: Motorbuch Verlag, str. 271-275.

melju ratnih dnevnika i izvještaja o sukobu - da je riječ o korveti Uj 208 (ex-Spingarda), s koje klizač nije skidan do kraja njene službe. Nova zaranjanja mogla bi potvrditi te pretpostavke, kako bi se konačno pozitivno identificirala ta dva broda.

PROPAST RAZARAČA ALDENHAM

HMS Aldenham bio je posljednji britanski razarač izgubljen u Drugom svjetskom ratu, a potonuo je kod Paga kad je naišao na minu²⁵. Nažalost nije bio posljednji brod kojeg je na Jadranu potopila morska mina, jer su ta podmukla oružja i poslije 1945. godine nastavila odnositi žrtve.

Britanski eskortni razarač Aldenham pripadao je klasi "Hunt", projektiranoj 1938. i građenoj u velikom broju (ukupno 86 jedinica) tijekom Drugoga svjetskog rata, a namijenjenoj pratnji konvoja. Tijekom projektiranja potkrala se iz nepoznatih razloga pogreška u proračunima, tako su brodovi prve serije ("Hunt I") imali previsoko težište, te nisu dobili predviđeno naoružanje (šest topova kalibra 102 mm i torpedne cijevi), nego samo dva dvocijevna topa kalibra 102 mm i lako protuavionsko naoružanje. Slijedile su poboljšane serije sa širim trupom, "Hunt II", "Hunt III" i "Hunt IV", a razarač Aldenham (s flotnim brojem L 22) pripadao je skupini "Hunt III".^{26, 27} Građen je u brodogradilištu Cammel Laird u Birkenheadu kao gradnja J 3766, imao standardnu istisninu 1015 tona, punu istisninu 1490 do 1545 t, duljinu preko svega 85,34 m, širinu 9,45 m i najveći gaz 3 m. Dvije parne turbine Parsons ukupne snage 19 000 KS (13.970 kW) omogućavale su brzinu do 27 čvorova. Na probnoj plovidbi postignuto je 28,3 čvorova, ali najveća brzina u ratnim uvjetima nije prelazila 27 čvorova. Brod je bio naoružan s dva dvocijevna univerzalna (protubrodska i protuavionska) topa kalibra 102 mm, s četiri protuavionska topa kalibra 40 mm, tri topa Oerlikon kalibra 20 mm, dvije torpedne cijevi kalibra 533 mm, te s četiri protupodmornička bacača i dva klizača za ukupno 70 - 100 dubinskih bombi.

Gradnja razarača Aldenham trajala je 17 mjeseci; kobilica je položena 22. kolovoza 1940., porinut je 27. kolovoza 1941. i dovršen 5. veljače 1942. godine. Imao je 170 članova posade, a poslije kratkog uvježbavanja u Scapa Flowu poslan je već 21. ožujka 1942. godine u pratnji konvoja WS 17 prema Rtu dobre nade. Zajedno s razaračima Grove, Leamington i Volunteer potopio je 27. ožujka na sjevernom Atlantiku njemačku podmornicu U 578.

Oplovio je Afriku s razaračem HMS Grove i stigao kroz Sueski kanal na Sredozemlje, gdje je u sastavu 5. flotile razarača djelovao iz Aleksandrije i s Malte, te pratio desantne brodove kod iskrcavanja na Siciliju u srpnju 1943. godine. Na Egejskom moru sudjelovao je u neuspješnim operacijama britanske mornarice u Dodekanezu i lakše je oštećen u zračnim napadima.

²⁵ I dalje u tekstu: Mason, F. A. (1996.) *The Last Destroyer - HMS ALDENHAM, 1942-44*. Guildford: F.A. Mason.

²⁶ Lenton, H. T. (1998.) *British and Empire Warships of the Second World War*. London: Greenhill Books.

²⁷ Lenton, H. T. (1970.) *British Fleet and Escort Destroyers, Vol. 1, Navies of the Second World War*, London: Macdonald.

Poslije popravka u Aleksandriji brod je sudjelovao u iskrcavanju kod Anzia i pratio konvoje između Orana i Napulja, a sredinom svibnja 1944. godine nalazio se u Tarantu. Početkom lipnja poslan je s drugim savezničkim jedinicama u Bari, odakle je pratio konvoje na Jadranu. Štitio je desantne brodove kod iskrcavanja u južnoj Francuskoj u ljeto 1944. godine, a zatim se vratio na Jadran, gdje su se Nijemci povlačili prema sjeveru, a partizani oslobađali obalu i otoke, ponekad uz pomoć britanskih ratnih brodova.

Flotila razarača Kraljevske mornarice (*Royal Navy*) na Jadranu uključivala je HMS Aldenham, Atherstone, Avon Vale, Lamerton, Lauderdale, Wheatland, Wilton, Brocksby i Quantock. Potkraj studenoga 1944. godine Aldenham je kao vođa flotile, pod zapovjedništvom kapetana fregate (*Commander*) J. G. Farranta, presreo i zaplijenio njemački bolnički brod Bonn (bivši jugoslavenski parobrod Šumadija), a zatim je 9. prosinca s blizancem Atherstone (poručnik bojnog broda/*Lieutenant* E. I. Pilditch) gađao njemačke postrojbe na Rabu. Nova operacija slijedila je 14. prosinca, kad su britanski razarači trebali neizravno gađati ciljeve na istočnoj obali Paga i na obali kod Karlobaga. Krenuli su iz svog privremenog uporišta na otoku Istu prema sjeverozapadu, prošli između Oliba i Planika, obišli Škrdu sa sjeverne strane i usidrili se uz zapadnu obalu Paga. Iskrcani britanski topnički motritelji (koje su na njihovom položaju štitili partizani i britanski komandosi) nadzirali su i vodili paljbu s brda Sv. Vid, a brodovi su preko otoka gađali vojne ciljeve u gradu Pagu, poslije i protivničku bitnicu kod Karlobaga (koja je bila primarni cilj, ali je prijepodne vidljivost bila slaba). Od 9 do 11 sati i 20 minuta svaki razarač je ispalio po 500 granata kalibra 102 mm na bunkere i vojarne u Pagu, grad je gađan i između 14 i 15 sati, a sam Aldenham je oko 13 i ponovno oko 15 sati gađao bitnicu kod Karlobaga, ispalivši još 200 granata.

Razarači su u 15 sati podigli sidra i krenuli istim putem i brzinom 20 čvorova natrag u svoju bazu na Istu. HMS Aldenham je plovio na čelu, a Atherstone ga je slijedio. Poslije pola sata, sjeverozapadno od Planika, razarači su okrenuli u smjer 170°, kako bi prošli između Planika i Oliba. Aldenham je sjeverno od Škrde tijekom okreta naletio na minu, koja je eksplodirala ispod kotlovnice. Brod se slomio na dva dijela, pramac je relativno brzo potonuo, a krma malo poslije. Kao mjesto potonuća navodi se 44°30' N i 14°50' E, a vrijeme potonuća 15 sati i 29 minuta. Snažan vjetar i hladno more bili su sudbonosni za dio brodolomaca, od kojih su neki bačeni u more snagom eksplozije. Razarač Atherstone je spustio jednu od svoje dvije brodice, u more su bačene i splavi za spašavanje, a pridružile su se i britanske motorne barkase ML 238 i HDML 1162. Ipak je spašeno samo 58 mornara i pet časnika, među kojima i zapovjednik, kapetan fregate Farrant, a poginulo je 126 članova posade, od čega također pet časnika. Među poginulima bio je i jedan partizan ranjen na Pagu, ukrčan na brod kako bi prije stigao do bolnice, te partizanski mornarički časnik za vezu, pukovnik Ivan Preradović, kapetan bojnog broda (umirovljen kao kontraadmiral) bivše jugoslavenske Kraljevske mornarice.²⁸

Nekoliko preživjelih članova posade posjetilo je poslije 40 godina mjesto potonuća

²⁸ Ujedno pranećak pjesnika Petra Preradovića i bratić austrijske pjesnikinje Paule Preradović, autorice teksta suvremene austrijske himne.

i 14. prosinca 1984. godine položilo vijence u znak sjećanja na poginule mornare. Tijekom 1998. talijanski roniaci udruge DIR Italia tražili su olupinu Aldenhama, ali su tek 1999. otkrili pramčani dio, jednu nautičku milju daleko od Škrde. Dugačak je oko tridesetak metara, nalazi se na dubini oko 86 metara i leži na lijevom boku, ali je vidljivost slaba zbog kočara, koji svake noći dižu oblake mulja pri ribolovu u Kvarneriću. Ipak se može raspoznati cijev desnog topa kalibra 102 mm na pramčanom dvocijevnom postolju. Krma je zahvaljujući sjećanjima jednog ribara iz Novalje otkrivena 2000. godine. Leži bliže Škrdi, oko 700 metara daleko od pramčanog dijela, jer su brodske turbine još radile i pokretale propelere dok je brod tonuo. Prednji dio krmene polovice zabio se u mulj na dubini od 82 metra, okrenut kobilicom prema gore, dok su vijci i kormilo na 67 metara dubine. O olupina je proglašena britanskim ratnim grobom, nekontrolirano ronjenje nije dozvoljeno i s nje se ne smiju skidati "suvenirni".

ZAKLJUČAK

Podmorski nalazi – brodske olupine otkriveni su zahvaljujući skupini entuzijasta, koji su tražili izgubljene brodove, poznavali povijest rata na jadranskoj bojišnici i uspoređivali povijesne podatke s izjavama svjedoka na "terenu". Opis nalaza omogućio je traženje i usporedbu današnjeg izgleda olupina s navodima u ratnim dnevnicima i stručnoj njemačkoj, engleskoj, talijanskoj i hrvatskoj literaturi. U potrazi za skupinom brodova potopljenih u Drugom svjetskom ratu pronađeni su i povijesno zanimljivi brodovi iz Prvoga svjetskog rata, što je zaokružilo nalazište u Kvarneriću i potcrtalo njegovu važnost kao pomorskog puta i komunikacije u ratno doba. Suradnju stranih i domaćih istraživača, ronilaca i povjesničara treba nastaviti, posebice otkako postoje tehničke mogućnosti ronjenja i otkrivanja dijelova naše povijesti, koju je more do nedavno uspješno skrivalo.

LITERATURA

- Aichelburg, Wladimir (1988.) *Die Handelsschiffe Österreich-Ungarns im Weltkrieg 1914 – 1918*. Graz: H. Weishaupt Verlag.
- Ando, Elio (1985.) *The Gabbiano Class Corvettes*, Warship Vol. IX, London: Conway Maritime Press.
- Bargoni, Franco - Gay Franco (2004.) *Corvette e pattugliatori italiani*. Roma: Ufficio Storico della Marina Militare.
- Birnbaum, Friedrich-Karl - Carlheinz Vorsteher (1987.) *Auf verlorenem Posten*. Stuttgart: Motorbuch Verlag.
- English, John (1987.) *The Hunts*. Cumbria: World Ship Society.
- Ferenca, Ivo – Stjepan Vekarić (1964.) *SOS na Jadranu*. Zagreb: Stvarnost.
- Fraccaroli, Aldo (1968.) *Italian Warships of World War II*. London: Ian Allan.

- Freivogel, Zvonimir (2000.) *Beute-Zerstörer und Torpedoboote der Kriegsmarine*. Wölfersheim-Berstadt: Podzun-Pallas Verlag.
- Hümmelchen, Gerhard (1996.) *Die deutschen Schnellboote im Zweiten Weltkrieg*. Hamburg – Berlin – Bonn: Verlag E. S. Mittler u. Sohn.
- Lenton, H. T. (1998.) *British and Empire Warships of the Second World War*. London: Greenhill Books.
- Lenton, H. T. (1970.) *British Fleet and Escort Destroyers, Vol. 1, Navies of the Second World War*, London: Macdonald.
- Mason, F. A. (1996.) *The Last Destroyer - HMS Aldenham, 1942-44*.
- Pope, Dudley (1998.) *Flag 4*. London: Chatham Publishing, (pretpisak).
- Pribilović, Kažimir (1986.) *Treći Pomorski obalski sektor Mornarice Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije 1943-194*. Zadar.
- Rastelli, Achille (1988.) *Le Navi del Re*. Milano: Sugarco Edizioni, str. 99.
- Rastelli, Achille (1994.) *Torpediniere (ex Ct) tipo "Pattison" e "Orlando"*. Parma: Ermanno Albertelli Editore.
- Ratni dnevnik komandanta 11. divizije za osiguranje (31.3.-30.11.1944.), Ratni dnevnik komandanta 2. prateće flotile (1.3.-15.11.1944.), Ratni dnevnik Pomorskog komandanta Sjeverne Dalmacije (1.10.-30.11.1944.)*, prijevodi, Split: Vojno-pomorski muzej.
- Reynolds, Leonard C. (2000.) *Dog Boats at War*. London Sutton Publishing/Imperial War Museum.
- Reynolds, L. C. – H. F. Cooper (2001.) *Mediterranean MTBs at War*. London: Sutton Publishing/Imperial War Museum.
- Winkler, Dieter - Georg Pawlik (1989.) *Der Österreichische Lloyd 1836 bis heute*. Graz: H. Weishaupt Verlag.
- Turini, Aldo - Ottorino Ottone Miozzi (1999.) *Sommergibili Italiani*. Roma: Ufficio Storico della Marina Militare.
- <http://www.diritalia.it/diritalia/pag>
- Arhiv autora.

DIE WRACKS DER KRIEGSSCHIFFE AUS ZWEI WELTKRIE- GEN AUF DEM MEERESGRUND VOR PAG

Zvonimir Freivogel

Zusammenfassung

An der Adria gab es in beiden Weltkriegen zahlreiche Gefechte, als Folge gibt es, vor allem in Kvarneric, mehrere Schiffswracks, die erst neulich entdeckt und besucht wurden. Diese Arbeit zeigt die Geschichte zweier Torpedierungen von österreichisch-ungarischen Handelsschiffen durch italienische Unterseeboote im I. Weltkrieg, die Vernichtung einer ganzen deutschen Kampfgruppe im Gefecht gegen britische Zerstörer im Herbst 1944, sowie den Verlust eines britischen Zerstörers nach dem Minentreffer vor Pag. Anhand von Taucherberichten und der Suche nach der Geschichte dieser Schiffe in der verfügbaren Literatur konnte man diese Ereignisse rekonstruieren und die Wracks eindeutig identifizieren.

Schlüsselwörter: Adria, Kvarneric, Pag, Tauchen, Schiffswracks, I. Weltkrieg, II. Weltkrieg, Unterseebootkrieg, Zerstörer, Torpedoboote, Korvetten, versenkte Handelsschiffe